

Bijlage bij het hoorcollege *Ons innerlijk ontleed*

ONS INNERLIJK ONTLEED

EEN HOORCOLLEGE OVER
NORMEN EN WAARDEN EN
OVER ONZE ZOEKTOCHT
NAAR GELUK

door Floris Cohen

Inhoud

[Inhoudsopgave van het hoorcollege](#)

[Over Floris Cohen](#)

[HOVO Leiden](#)

[Over Rob Wentholt](#)

[Toespraak Floris Cohen bij overlijden Rob Wentholt](#)

[Illustratie bij H20: psychodynamica van innerlijke conflicten](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[Colofon](#)

Inhoudsopgave van het hoorcollege

College 1. Wie, wat, hoezo?

- H1. Doel en bedenker
- H2. Kernaspecten van een mensvisie
- H3. Van boek naar college
- H4. Ons bewustzijn: wat moeten we ermee?

College 2. De weg naar geluk

- H5. Zin- en betekenisgeving
- H6. Greep, op zichzelf bekeken
- H7. Greep en de principes van recht en billijk
- H8. Greep en de zoektocht naar geldige kennis
- H9. Genotvol welbehagen
- H10. Je thuis voelen
- H11. Gewaardeerd worden
- H12. Vervoering: wat en waarvoor
- H13. Wegen naar vervoering
- H14. Onze bewustzijnshuishouding: balanceren en kanaliseren
- H15. Onze bewustzijnshuishouding: platforms

College 3. Innerlijke conflicten

- H16. Botsende wenselijkheden
- H17. Wensen, normen, waarden: het terrein verkend
- H18. Het krachtenspel rond normen
- H19. Het krachtenspel rond waarden
- H20. De psychodynamica van innerlijke conflicten
- H21. Twee spelbrekers: dringende drijfveren en uitzonderlijke omstandigheden

College 4. Pro- en antisociaal tegen elkaar afgewogen

- H22. Ingebouwd pro-sociale neigingen: empathie
- H23. Ingebouwd pro-sociale neigingen: opnieuw de logica van recht en billijk
- H24. Het subject/object dilemma als individueel probleem
- H25. Het subject/object dilemma in ons groepsgedrag

College 5. De mensheid op een kruispunt

- H26. Het probleem aller problemen
- H27. Een drievoudige revolutie
- H28. De opkomst van de fundamentele mensenrechten
- H29. De meerwaarde van de Humanitaire Revolutie: een duurzaam bezit?

Floris Cohen

Prof. dr. Floris Cohen is emeritus hoogleraar in de vergelijkende geschiedenis van de natuurwetenschap aan de Universiteit Utrecht. De vraag hoe de moderne natuurwetenschap is ontstaan houdt hem al lang bezig. Zijn antwoorden heeft hij neergelegd in *De herschepping van de wereld* (bekroond met de Eureka-prijs voor het beste boek uit 2007 waarin wetenschap voor een breed publiek toegankelijk werd gemaakt). Daarnaast verscheen van hem ook *Isaac Newton en het ware weten* (2010), *How Modern Science Came Into the World* (2010), *Het knagende weten* (2016) en als co-auteur met wijlen Rob Wentholt het boek *Experiment mensheid*, waar deze serie colleges op is gebaseerd. Bij Home Academy verscheen van hem eerder het hoorcollege *De wetenschappelijke revolutie*.

HOVO Leiden

Dit hoorcollege is tot stand gekomen in samenwerking met HOVO Leiden. Sinds 1994 biedt de Universiteit Leiden - onder de noemer HOVO Leiden - colleges en cursussen op universitair niveau voor iedereen vanaf vijftig jaar op het gebied van de geesteswetenschappen, de sociale wetenschappen en de natuurwetenschappen.

Kijk voor meer informatie en het actuele aanbod op <https://www.universiteitleiden.nl/hovo>

Over Rob Wentholt

Het college gaat over kernvragen van het menselijk bestaan. Wat hebben we nodig voor een gelukkig leven? Of: wat te doen als we, zoals zo vaak, twee onverenigbare doelen tegelijk op het oog hebben? Die doelen kunnen moreel neutraal zijn, maar ze kunnen ook raken aan normen waar we ons aan te houden hebben, of aan waarden waar we in geloven. Waar hangen de keuzen die we dan maken zoal van af? Laat zich wel zorgeloos volhouden dat 'de meeste mensen deugen'?

Zonder iets als een samenhangende mensvisie valt op vragen als deze geen voldoende steekhoudend antwoord te geven. Zo'n visie is ontwikkeld door Rob Wentholt. Hij was hoogleraar sociale wetenschap aan de Erasmus Universiteit. Op het eind van zijn leven (1924 – 2010) heeft hij haar neergelegd in een omvangrijke verhandeling vol uit het leven gegrepen voorbeelden, *The Nature of Human Nature*. Daarvan is *Experiment mensheid* de verkorte, Nederlandstalige weergave. De twee hoofdthema's van dit college vormen er een greep uit.

Wentholt schreef zijn boek vanuit een diepe bekommernis om de toekomst van de mensheid. Vergeleken met andere levende wezens, zo betoogde hij, beschikken wij mensen over een uniek sterk ontwikkeld vermogen om van onze ervaringen te leren, niet alleen individueel maar vooral ook collectief. Daarmee hebben we onszelf onbedoeld op een punt gebracht waar nu ons overleven zelf problematisch is geworden. In hoeverre kan een verscherpt inzicht in waarom we zo handelen als we handelen onze kans op collectief overleven vergroten? Dat is de vraag waar dit college op uitloopt.

Rob Wentholt, in 1924 geboren, heeft tot midden 1945 zijn leven doorgebracht in het toenmalige Nederlands-Indië. Eerst op Timor, daarna op Java, tot en met een langdurig verblijf in een door het Japanse leger geleid gevangenenkamp. Na de Japanse capitulatie vertrok hij naar Australië, en vervolgens naar Nieuw-Zeeland, waar hij psychologie ging studeren. Maar de studie bevredigde hem niet, en hij schortte haar met een jaar op om als oppasser te gaan fungeren in een gesloten psychiatrische kliniek, Seacliff geheten. Daar, vond hij, kon hij meer leren over hoe mensen in elkaar zitten. Ook al heeft hij na dat tussenjaar zijn studie nog wel voltooid, de onvrede met de manier waarop er in de sociale wetenschappen over de aard van de mens placht en pleegt te worden nagedacht is de grote drijfveer geworden die hem ertoe heeft aangezet het dan zelf beter te gaan doen. De gelegenheid daarvoor kreeg hij toen hij, na repatriëring en met enkele jaren in de ambtenarij achter de rug, werd benoemd tot hoogleraar in de sociale psychologie aan wat later de Erasmus universiteit ging heten. Wat er volgens hem aan schortte? Niet zozeer wat meer dan een eeuw empirisch, soms ook experimenteel sociaalwetenschappelijk onderzoek had opgeleverd aan solide gegevens over hoe wij mensen ons individueel en in collectief verband gedragen en wat ons daarbij zoal drijft — daar zat meer dan genoeg bruikbaar tussen. Nee, het is op theoretisch vlak dat naar zijn overtuiging, die dus al dateert van zijn studiejaren, de sociale wetenschappen fundamenteel tekortschoten — van een samenhangende mensvisie was het niet gekomen en ging het, op de oude voet voortgaand, ook niet komen. Dit gold met name de drie kernwetenschappen psychologie, sociologie en culturele antropologie. Meer of minder steekhoudende deeltheorieën genoeg, maar de samenhang ertussen ontbrak, evenals een geëigende, op het bijzondere van de mens als onderzoeksobject gerichte methodiek. Wentholt placht zichzelf een 'interactie-mens' te noemen, en inderdaad, hij heeft zijn nieuwe menswetenschappelijke methode en zijn nieuwe inzichten, zijn mensvisie kortom, met name ontwikkeld in zijn onderwijs en in de uitwisseling met zijn beste en meest geïnteresseerde studenten. Alleen, van publicatie kwam het niet. Hij leed aan zogeheten writer's block, die hij pas helemaal tegen het einde van zijn 86-jarige leven heeft weten te overwinnen. Op de valreep heeft hij *The Nature of Human Nature* nog weten te voltooien.

Onvermijdelijk wordt dat boek, vooral in het eerste van de drie delen, gekenmerkt door een zekere mate van abstractie. Niet dat Wentholts manier van schrijven lijdt aan geleerdheidsvertoon, jargon, wolligheid, of andere kenmerken van een zogeheten academische schrijfstijl. Integendeel, de klare,

stelselmatig ontvouwde gedachtegang is steeds in heldere taal vevat. Een heel sterk punt daarbij is dat Wentholt over de gave beschikte om, aan de hand van uit het volle leven gegrepen voorbeelden, de lezer er steeds weer aan te herinneren dat zijn hele verhandeling van a tot z over onszelf gaat: over wie en wat wij zijn en waarom we ons zo gedragen àls we ons gedragen, met alle complexiteiten die het bezit van een bewustzijn nu eenmaal met zich meebrengt. Ook het noteren waard is dat Wentholt weliswaar een zeer sterk door morele vraagstukken bekommerd mens was, maar volstrekt geen moralist. Met name in zijn analyse van onze innerlijke conflicten gaat het voortdurend over de morele dilemma's waar wij mensen zoal in verward kunnen raken of onszelf in verwarden, zonder dat de lezer ooit met morele voorschriften of recepten om de oren wordt geslagen.

Weer een ander opvallend aspect van Wentholts persoon en denken is dat hij zo breed georiënteerd was. Nooit en nergens neemt hij de levenswijze waar wij in ons deel van de wereld tegenwoordig aan gewend zijn aan als van algemene geldigheid door alle tijden en alle beschavingen heen. De gevoeligheid voor andere beschavingen die hij gemeen heeft met de cultureel antropoloog blijkt al evenzeer op elke bladzijde als zijn sociologisch georiënteerde vermogen om samenlevingen te analyseren op hun interne machts- en andere verhoudingen, en hoe dat alles mee de mogelijkheden inperkt en vooral ook de grenzen trekt die aan ieders individueel handelen onder de gegeven omstandigheden gesteld zijn. Anders gezegd: steeds zijn de individuele drijfveren die de grondslag van Wentholts analyses vormen in hun uitwerking ingebed in de sociale en culturele omgeving waarin wij als individu opgroeien en van ons leven wat zien te maken.

Ook buiten de sociale wetenschap was Wentholt breed georiënteerd. Hij las veel, fictie zowel als non-fictie; hij hield van kunst, hij luisterde veel naar muziek, kortom, hij was thuis in wat de wereld zoal te bieden heeft — stuk voor stuk kanten van hem die op de een of andere manier in zijn schrijven als iets vanzelfsprekends mee tot uitdrukking kwamen. Dit alles geldt al evenzeer voor zijn betoog over innerlijke conflicten als voor de borende analyse waaraan hij ons streven naar een gelukkig, in de zin van een althans enigszins harmonisch verlopend leven heeft weten te onderwerpen.

Van publicatie van Wentholts omvangrijke boek (238.000 woorden) heeft het tot op heden niet kunnen komen. Om althans enigszins in die leemte te voorzien, heeft Floris Cohen *Experiment mensheid* geschreven — een half zo lange en waar maar mogelijk vereenvoudigde versie, merendeels in Cohens eigen woorden maar geheel in overeenstemming met opzet, uitvoering en inhoud van het origineel. In 1985 had Cohen, enigszins bij toeval, Wentholt leren kennen en al gauw vriendschap met hem gesloten; tot het einde in 2010 aan toe was hij een van degenen die hem, al meelezend en commentaar leverend, bleven aanmoedigen om door te blijven zetten en het boek dat nu eindelijk zijn complete mensvisie bevatte ten einde toe neer te schrijven.

Toespraak Floris Cohen bij overlijden Rob Wentholt

Op donderdag 13 mei 2010 zat Floris in de auto op weg van vliegveld Treviso naar Trieste, om zich voor een lang weekend te voegen bij zijn vrouw, die daar al weken bivakkeerde. In de auto werd hij opgebeld door Robs echtgenoot Bart. Hij zette de auto aan de kant van de weg en hoorde van Bart dat Rob, net een week of wat weer terug uit het ziekenhuis, zojuist in alle rust was overleden. Vijf dagen later vlogen Floris en zijn vrouw terug. Dat verliep niet geheel volgens plan, want een dag of wat eerder had de IJslandse vulkaan Eyja-fjalla een enorme aswolk de dampkring in geslingerd, waardoor het hele Europese vliegverkeer werd lamgelegd. Ze landden nog op het nippertje op tijd op Schiphol om Rob opgebaard te kunnen zien liggen en in kleine kring met Bart en ook met Robs dochter Nicki uit zijn eerste huwelijk de gevoelens te kunnen delen. De volgende dag, 19 mei, vond op Driehuis-Westerveld de crematie-plechtigheid plaats. Daarbij hield Floris de volgende toespraak.

Rob was geen gemakkelijk mens, niet voor anderen en niet voor zichzelf.

Dat hij anderen in de weg kon zitten, het lastig maken, soms zelfs haast lijken te tergen, dat zat hem een beetje in wat hij zijn Wentholt-temperament noemde, dat hem in plotselinge woede soms dingen deed zeggen of doen die hij later oprecht kon betreuren. Maar het zat hem veel meer in iets anders, iets haast unieks — Robs hang naar authenticiteit. Uit alle uitingen van Rob, in woord en gedrag beide, sprak die heel consequent volgehouden drang van hem om niet naar de schijn te leven, niet naar de conventie, maar alleen naar wat echt is: oprecht gevoeld, onafhankelijk doordacht, en zonder verzwegen bijbedoelingen tot uitdrukking gebracht. Op een zeldzame enkeling na leven we allemaal, niet continu maar wel als grondtoon van ons maatschappelijk bestaan, in schijn en conventie, we zijn daaraan gewend geraakt vanaf de volwassenwording. Bij Rob is de hang naar authenticiteit niet alleen intact gebleven, maar uitgegroeid tot een dringende behoefte om uit te spreken, mondeling en in geschrifte, hoe wie en wat zich maar aan hem voordeed volgens hem nu precies in elkaar zat. Echtheid bovenal: erger zonde dan anderen maar vooral ook jezelf iets wijs maken kende hij niet. Aan wie daar als iets doodgewoons aan meedeed, had hij geen boodschap. En wie onder zijn naasten en zijn vrienden eraan leek toe te geven, die kreeg het te horen, in niet mis te verstane bewoordingen. Bij Rob bleef dit zo indrukwekkende 'denken wat je zegt en zeggen wat je denkt' wel degelijk ingeperkt door een maar zelden falend gevoel voor kwaliteit; door een rijkgeschakeerd gevoelsleven; meestal ook door de tact die hij wel degelijk bezat, maar vooral door een ruim begrip voor hoe mensen in elkaar zitten en voor al het tegenstrijdige dat ons drijven kan. Met dat al hield hij wel degelijk aan deze hoogste waarde van echtheid vast, ook al bracht die hem van tijd tot tijd in soms pijnlijke conflicten. Conflicten waarvan hij dan wel hoopte dat ze weer over zouden gaan, wat ze vaak ook deden, want wraakzuchtig was hij niet, daar stond hij boven, op die nooit moraliserende en ook nooit kleinzielige manier van hem. De drang naar echtheid die hem eigen was, die was onverwisselbaar Robs, en het zou kunnen dat velen onder ons, ik zeker, ons hem bovenal zullen herinneren als de onvergetelijke vriend die dat als levensmotto had gekozen en die daar daadwerkelijk naar wist te leven.

Behalve anderen zat Rob ook zichzelf in de weg. In de regel was hij, zeker sinds Bart in zijn leven kwam, een vitaal en opgewekt gestemd persoon met wie de conversatie gewoonlijk opgewekt en vitaal verliep. Toch lag over zijn leven meer dan een zweem van tragiek. Een denkvirtuoos van echt letterlijk de allereerste rang, uitzonderlijk vaardig bovendien in het uiting geven aan zijn gedachten; een man met een enorme opmerkingsgave en een hypersensitief gevoelsleven, ook nog gezegend met grote kunstzinnige gaven, zowel als kijker en toehoorder als eigenhandig scheppend; kortom één van die extreem begaafden van wie de mensheid er per generatie misschien zo'n paar honderd voortbrengt. Maar de boze fee die niet was uitgenodigd had er een noodlottige gave bij gedaan: Robs onstuitbare vermogen de eigen schepping effectief de nek om te draaien. Veruit het meeste dat hij heeft geschreven, hoe verhelderend, belangrijk en origineel ook, heeft hij nooit afgemaakt. Dat gold in het bijzonder de boeken die hij zich voornam te schrijven om vast te leggen wat de Wentholtkijk op hoe mensen eigenlijk in elkaar zitten in al haar vertakkingen en complexiteiten nu eigenlijk inhield. Dat de sociale wetenschappen de vereiste inzichten voor het merendeel wel in huis hebben maar niet op een manier die tot een samenhangend, theoretisch houdbaar bouwwerk voert of voeren kan, is een overtuiging die al bij Rob als student heeft postgevat. Die overtuiging heeft hij niet meer losgelaten, wel steeds gedurfd en doordachter en consequenter uitgewerkt. Alleen, telkens en telkens weer wanneer hij een manier had gevonden om zijn uniek-Wentholtse kijk op alles wat hiermee verband hield vast te leggen, liep hij vast — het laatste hoofdstuk bleef ongeschreven. Pas zo'n acht jaar geleden, toen hij al tegen de 80 liep, lukte het hem het raamwerk te vinden, en vooral ook de zelfoverwinning te bewerkstelligen, die hem heen tilden over het noodlot het allemaal wel te voorzien maar het uiteindelijk niet vast te kunnen leggen op een manier waar een ander ook wat mee aan kan. Aan de hoofdstukken die hij de laatste acht jaar heeft geschreven en herschreven en herschreven, werkte hij anders dan ooit eerder, met een reserveloze inzet en een

voltooiingsdrang die hij tegen het hoe dan ook naderende eind van zijn leven op zichzelf heeft weten te veroveren. Wat hem fysiek zoveel gemakkelijker zou zijn afgegaan in de jaren waarin hij het er voor eigen gevoel achteraf nodeloos bij had laten zitten, lukte hem nu, tegen de klippen op, wel. Hij wist zijn eigen tragiek, een woord dat hij vast te zwaar zou hebben gevonden maar dat me wel degelijk van kracht lijkt, te overwinnen. Dat boek waar ik het nu over heb, dat boek is af. Het is allicht niet helemaal tot zijn tevredenheid af, want dat kon toch niet, maar wel af genoeg om een poging zinvol te maken het uitgegeven te krijgen. Ik heb Rob beloofd, herhaaldelijk en met nadruk, mijn best te doen om het samen met Maykel Verkuyten, een oud-leerling van hem, de plaats in de wetenschap te bezorgen die het zo ruimschoots verdient. Ik beschouw dat als een op me genomen en dus naar vermogen uit te voeren verplichting. Ik beschouw het als een eer, omdat het zo'n steengoed boek is geworden, dat het in zich heeft niets minder dan een omwenteling in de sociale wetenschappen teweeg te brengen. Ik beschouw het als het laatste dat ik als vriend nog voor hem doen kan. Maar ik beschouw het bovenal als een poging de tragiek die door zijn meestal opgewekte en met grote inzet geleefde leven heenloopt nog achteraf iets te ontnemen van het noodlottige dat er wel degelijk aan kleefde.

Illustratie bij H20, de psychodynamica van innerlijke conflicten

In de college-reeks komt één illustratie voor, een schema waarin het in hoofdstuk 20, 'Psychodynamica van innerlijke conflicten' gehouden betoog in tabelvorm wordt weergegeven:

	<i>norm-ondersteuning</i>	<i>waarde-ondersteuning</i>
<i>negatief</i>	<ul style="list-style-type: none"> • met kracht opgelegde straffen en andere sociale sancties • vrees voor ontdekking, en schaamte bij ontdekking 	<ul style="list-style-type: none"> • gevoelens van schuld en moreel tekortschieten
<i>positief</i>	<ul style="list-style-type: none"> • sociale goedkeuring of althans acceptatie • veiligheid in de omgang met elkaar • cognitieve zekerheid • voorspelbaarheid 	<ul style="list-style-type: none"> • bescheiden applaus voor eigen gedrag • schoon geweten • innerlijke vrede • ervaring van zinvolheid van het leven

Aanbevolen literatuur

Cohen, Floris, *Experiment mensheid* (Amsterdam, Prometheus, 2021)

Wie zich na deze college-serie en het boek *Experiment mensheid* verder wil oriënteren op Wentholts gedachtenwereld, kan voornamelijk het best terecht bij deze website:

<https://natureofhumannature.com>, en dan met name bij de 'synopsis' en bij de 'outline' op <https://natureofhumannature.com/more-about-the-book/>.

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave	Home Academy Publishers Middelblok 81 2831 BK Gouderak Tel: 0182 – 370001 E-mail: info@home-academy.nl
Opname	Frits de Bruijn (HOVO Leiden, najaar 2022)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro	Cok Verweij
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2022 Home Academy Publishers B.V.

ISBN 978 90 8530 242 1

NUR 737, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.